

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klemen Lorber

Filozofija stoicizma – nekoč in danes

Diplomsko delo

Ljubljana 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klemen Lorber

Mentor: doc. dr. Mirt Komel

Filozofija stoicizma – nekoč in danes

Diplomsko delo

Ljubljana 2015

Filozofija stoicizma – nekoč in danes

Stoicizem je približno dva tisoč let stara filozofija, ki je bila zelo razširjena v helenistični Grčiji in rimskem imperiju. Zaznamujejo jo različni misleci, kot so Zenon, Seneka, Epiktet, Mark Avrelij. Cilj stoicizma je doseči notranji mir, tako da se premaga stiska in vadi samonadzor. Ob tem se zaveš svojih impulzov in živiš v soglasju s svojo naravo ves ta kratek čas, ki ti je namenjen za življenje. Hegel pravi, da se je ta filozofija lahko pojavila samo v času »občega strahu in hlapčevstva«. Stoicizem je ideologija, ki si jo skuje hlapec, da upravičuje gospostvo nad seboj in svoj podrejeni položaj. Tako postane miselno avtonomen, svoboden in srečen. S to staro filozofijo se v današnjem času ukvarja vedno več ljudi. Prav tako obstajajo organizirani izzivi, kot je na primer »Stoic Week«, po katerem udeleženci trdijo, da se jim izboljša kakovost življenja. Moje raziskovalno vprašanje je, ali je trend stoicizma samo golo naključje, ki se je porodilo iz projekta angleške univerze, ali je simptom, ki opozarja na to, da spet živimo v času »občega strahu in hlapčevstva«.

Ključne besede: stoicizem, Epiktet, Mark Avrelij, gospodar, hlapec, stoični teden.

The Philosophy of Stoicism – Past and Present

Stoicism is approximately two thousand years old philosophy that was widespread in Hellenistic Greece and the Roman Empire. Marked by various thinkers as Zenon, Seneca Epiktet, Marcus Aurelius. The aim of stoicism is to achieve inner peace, so as to overcome adversity and practicing self-control, being conscious of your impulses and to live in accordance with your nature throughout this short time, you have dedicated for living. Hegel says that this philosophy can occur only in times of "general fear and servitude". Because stoicism is an ideology invented by a servant in order to justify the dominion over him, and his subordinate position. So he becomes mentally autonomous, free and happy. This old philosophy is getting more and more popular in our time. There are also organized challenges, such as the "Stoic Week" in which participants argue that their quality of life improved afterwards. My research question is the trend of stoicism only a mere coincidence of a project degenerated from English universities, or maybe a symptom that points to the fact that once again we live in a time of "general fear and servitude."

Keywords: stoicism, Epictetus, Marcus Aurelius, master, servant, stoic week.

Kazalo:

1	Uvod.....	5
2	Zgodovina filozofije stoicizma.....	6
2.1	Sofistika.....	6
2.2	Pogled navznoter	7
2.3	Rojstvo »Stoe«	8
3	Tri velike stoiške znanosti.....	9
3.1	Logika.....	10
3.2	Fizika.....	11
3.3	Etika	12
3.3.1	Osnove stoične etike.....	12
3.3.2	Uporaba etike in nauka o vrlini in dobrinah.....	13
4	Stoa v rimskem cesarstvu	14
4.1	Epiktet »najboljši stoik«.....	15
4.2	Mark Avrelij – najvplivnejši človek tistega časa in stoiški filozof	18
4.2.1	Mark Avrelij – Meditacije	19
5	Hegel – razsvetljenstvo	21
6	Sodobni stoiki.....	24
6.1	Sodobna – prevladujoča epikurejska življenjska filozofija	24
6.2	Stoa danes.....	25
6.3	Postani stoik	25
6.3.1	Postani stoik za en teden.....	26
7	Zaključek.....	31
8	Literatura	33

Kazalo grafov:

Graf 6.1:	Razlika med moškimi in ženskami v procentih SW2013.....	27
Graf 6.2:	Starost udeležencev SW2013.....	27
Graf 6.3:	Zadovoljstvo s SW2013.....	28
Graf 6.4:	Zadovoljstvo s SW2013.....	28
Graf 6.5:	Koliko časa so porabili, da bi bili stoiki.....	30
Graf 6.6:	Ali jih je izziv spodbudil, da si želijo izvedeti več o stoicizmu.....	30

1 Uvod

»Ne išči tega, da bi se stvari, ki se dogajajo, dogajale, kakor hočeš ti; namesto tega poskušaj hoteti, da se bodo stvari zgodile, kakor se dogajajo.« (**Epiktet**)

Stoicizem je filozofija, za katero sem prvič bežno slišal na predavanjih filozofije v četrtem letniku srednje šole. Vse, kar se o tej filozofiji spomnim od takrat, je, da naj bi zacvetela v času helenistične Grčije, dalje cvetela v času rimskega imperija in usahnila po ukazu cesarja Justinijana leta 529, ko so vse tiste filozofske šole, ki se niso skladale s krščansko vero, zaprli. Stoiki naj bi živeli pred dvema tisočletjema in naj bi bili zelo čudni ljudje: ravnodušni, nečustveni in hladni, prav tako naj bi se odvrčali od materialnega sveta. Takrat me stoicizem ni prav nič navdušil. Ravno nasprotno. Zakaj ima človek prirojeno sposobnost čutiti in zakaj imamo zmožnost čustvovati? Se pravi, da če človek tega ne dela, ni človek?! Na tej točki sem s stoicizmom nekako zaključil in se čez pet let spet srečal z njim, ko sem v nekem članku zasledil, da si lahko s pomočjo filozofije stoicizma izboljšamo življenje, postanemo bolj srečni ter da celo vsako leto ogromno ljudi preko spleta sodeluje v posebnem izzivu, ki se mu reče »Postani stoik za en teden«. Rezultati teh izzivov naj bi bili odlični, prav tako naj bi se večini sodelujočim izboljšala kakovost življenja. Ob branju članka sem bil zelo presenečen, saj ga je objavila oseba, ki ji zaupam. Meni pa nikakor ni šlo v glavo, kako si lahko nekdo izboljša življenje tako, da postane nečustven in hladen. Zato sem se odločil, da se tudi sam preizkusim v tem izzivu ter se poglobim v vsebine tega stoičnega tedna. Kar hitro sem spoznal, da stoiki imajo čustva, ampak le do tistih stvari v tem svetu, ki so resnično pomembne, se pravi do tistih, ki so pod našim nadzorom. Odločil sem se za nadaljnjo raziskavo s ciljem, da si bom s to diplomsko nalogo odgovoril na vprašanja, ki so se mi porajala v glavi.

Moje raziskovalno vprašanje je, ali je trend stoicizma samo golo naključje, ki se je porodilo v projektu angleške univerze, ali je to simptom, ki opozarja na to, da spet živimo v času »občega strahu in hlapčevstva«. Prav tako me zanima, kaj se je zgodilo s stoicizmom skozi čas. Kako se je ta filozofija razvila, kakšen pomen je imela v zgodovini človeštva, kako se je razvijala in kako predajala naprej. Zato se v prvem delu diplomske naloge ukvarjam predvsem z zgodovino filozofije in nastankom stoe, razdelam tudi osnovno delitev stoe na fiziko, logiko in etiko. Zaradi večkratnega referiranja v »stoičnem tednu« podrobneje predstavim dva znamenita stoika, ki izhajata iz rimskega obdobja stoicizma, sužnja Epikteta in cesarja Marka

Avrelija. Navsezadnje me je tudi zanimalo, zakaj se je stoicizem sploh razvil in kakšni so bili pogoji za to. Pomagal sem si s Heglom in njegovo interpretacijo nastanka stoicizma in vpliva, ki ga je imel na zgodovino človeštva. Prav tako pišem o stoicizmu danes in posebnem stoiškem izzivu, s katerim so začeli na eni izmed angleških univerz, da bi ljudem približali stoicizem in da bi si morebiti s pomočjo te filozofije pomagali v vsakdanjem življenju. Predstavim tudi nekaj podatkov in rezultatov s stoičnega izziva in v sklepnem delu zaključim z odgovorom na raziskovalno vprašanje.

2 Zgodovina filozofije stoicizma

2.1 Sofistika

V drugi polovici 5. stoletja se je v Grčiji sprožilo močno duhovno gibanje, katerega en sam smoter je bil odgovoriti na vprašanje: »Kako bi odkrili vzročne zveze v delovanju kozmičnih sil in posvetili v skrivnostne temine narave in vesoljstva?« (Sovre 1988, 133). Temu gibanju se je reklo sofistika. Pojavila se je kot prehodna stopnja kulturnega in političnega razvoja. Praktične potrebe atenske demokracije po zmagovitih vojnah s Perzijo so zahtevale novo vrsto vzgoje in izobrazbe, saj tem spremenjenim razmeram stari aristokratski vzgojni ideal ni več ustrezal (Sovre 1988, 134). Atenci so ohranili nominalno demokratično vlado, v kateri so (vsaj nekateri) državljani imeli možnost, da neposredno sodelujejo pri pomembnih družbenih odločitvah in zaradi tega so se spet začeli zanimati za praktično filozofijo. Pospešeno so se začeli zanimati za vzgojo in izobrazbo, saj so se zavedali, kako pomembni so učinkoviti in izobraženi državljani. Predmet, ki so ga sofisti preučevali, je bil človek kot posameznik v odnosih do soljudi, bogov in države. Njihov namen pa je bil izobraziti ljudi. Torej je za njih to zavestno, smotrno in sestavno oblikovanje duha.

Sofisti so bili ljudje, ki so znali sebi in drugim svetovati v zasebnih in javnih zadevah. To so bili predvsem poklicni učitelji govorništva, državoznanstva in filozofije, ki so za plačilo sprejemali učence in večinoma potovali iz kraja v kraj (Sovre 1988, 133). Na ta način se je znanje hitro širilo. Učili so uporabne veščine, ki so bile zelo koristne za tiste, ki so si želeli politično moč in gospodarsko bogastvo. Sofisti so svoja prepričanja učili za precejšnjo ceno. Ta praksa zaračunavanja denarja za izobraževanje in zagotavljanje modrosti je posledično

privedla do raznih obsodb. Prišlo je do velikega razkola med tistimi, ki so si lahko privoščili šolanje (gosposki sinovi), in ostalimi. Saj šolnina, kot sem že omenil, ni bila nizka (Sovre 1988, 135). Sofisti so postali sčasoma zelo priljubljeni. Med najbolj znane sofiste spadajo Hipodamos, Faleas, Protagoras, Prodikos, Gorgias, Trasimahos Halakedonski, Hippias, Antifon, Kalikles, Anonymus Iamblich, Kritias in Euripidees (Sovre 1988, 306). Kaj več se sofizmu v tej nalogi ne bom posvečal. Za nas je pomembno le, da so bili sofisti eni izmed prvih, ki so filozofijo obrnili iz naravoslovja na človeka in bolj praktične stvari. Prav tako so zelo pomembni kot prvi potujoči učitelji, ki so za plačilo širili znanje in veščine za tiste, ki so v svojih življenjih želeli uspeti in postati nekaj več. Bili so posebni učitelji, ki niso poučevali samo v Grčiji, ampak kasneje tudi v rimskem imperiju. Ti učitelji so bili predvsem specializirani v retoriki in filozofiji. Med sofiste so spadali tudi stoiki, ki so prav tako delili znanje na podoben način.

2.2 Pogled navznoter

Korenine stoičnih idej segajo zelo globoko v preteklost. Že v predhomerskem času so se pojavila preročišča po kulturnih središčih uglednih božanstev. Zelo »važna« verska ustanova je bilo tudi preročišče v Delfih (Sovre 2002, 63). Na pročelju tega preročišča so se bleščale pomembne besede: »Spoznaj samega sebe«, ki so jih nekateri pripisovali samemu delfskemu bogu Apolonu, drugi njegovim svečencem Pitiji, tretji pa spet enemu sedmih modrih. Te besede pa še zdaleč nimajo tako preproste vsebine, kot se zdi na prvi pogled, temveč dopuščajo vrsto različnih interpretacij (Avrelij 1997, 6). Mnogi so jih namreč interpretirali na različne načine in se spraševali o pomenu le-teh. Med drugimi naj bi prav Sokratu te besede postale najmočnejše osebno doživetje, naj bi predstavljale celo mejnik na njegovi življenjski poti. Splošno znano je, da Sokrat svojih razmišljanj ni nikoli zapisoval, tako da lahko o njegovem delu in življenju razberemo samo iz interpretacij in pričevanj njegovih učencev, ki pa so si večkrat nasprotovali. Vendar je navsezadnje ena poteza vsem skupna: vsi so zelo močan poudarek dajali **ukvarjanju s samim seboj** (Avrelij 1997, 7). Teh očitkov sokratske dediščine ne morejo zatajiti.

Največje premike v odkrivanju samega sebe je naredil Platon, Sokratov najpomembnejši učenec. Platon je celo razčlenil različne stopnje osvajanja človekovega notranjega sveta:

- *Kot izhodiščna točka (prva stopnja) prav tako pri njem velja »spoznaj samega sebe« ali tudi (»neznanje o samem sebi«).*
- *Naslednja stopnja je »razgovor s samim seboj«. Sem sodi npr. Platonova definicija »razmišljanja«. Kar za njega pomeni »notranji razgovor duše same s seboj brez jezikovnega izražanja«; pri tem duša sama sebe sprašuje in si odgovarja, svojim vprašanjem pritrjuje ali jih zanika.*
- *Tretja stopnja je »urejenost samega sebe«. Platon pravi, da mora človek doseči mir s samim seboj ter mora živeti v slogi s samim seboj in ostati samemu sebi enak. Svojo notranjost si mora urediti kot nekak kozmos, tako da vsak del v njem opravlja svojo dolžnost in ne posega v kompetence drugih delov. To pa ni tako lahko, kajti v vsakem posamezniku se dogaja »boj s samim seboj«.*
- *Zato je naslednja etapa »osvajanje lastnega jaza«. V tem boju lahko človek samega sebe premaga, lahko pa tudi samemu sebi podleže. Se pravi: tisti, ki v tem boju zmaga, je »kralj nad samim seboj«, kdor je izgubil, pa je »samemu sebi tiran« (Avrelij 1997, 8).*

Po Platonu mora človek skrbeti sam zase, si pomagati in se izboljšati. Postati moramo prijatelji s samim seboj in se moramo ukvarjati s samim seboj.

2.3 Rojstvo »Stoe«

Vsaka zgodba ima svoj začetek. Prav tako ima svojo »Stoa«. Proti pričakovanju domovina skoraj vseh predkrščanskih stoikov ni bila Grčija, ampak maloazijske države in bližnje pokrajine, le sčasoma se je stoa preselila v staro filozofsko mesto Atene (Vorländer 1977, 142). Stoicizem je bilo eno izmed novih filozofskih gibanj iz helenističnega obdobja in prav tako eno izmed največjih šol helenistične dobe. Človek, ki je ustanovil to šolo, se je imenoval Zenon iz Cipra, ki se je kot otrok spoprijel s Sokratovim čtivom, katerega mu je prinesel njegov oče s trgovskih potovanj. Zenon se je pri dvanajstih letih odločil, da se bo preselil v prestolnico helenske kulture (Atene), saj si je želel živeti v okolju, kjer je živel, razmišljal in predaval njegov vzornik Sokrat. Zenon se je v Atenah seznanil z raznimi šolami in misleci. Najprej s kiniki, katerim je bil sokratizem življenjska praksa, vendar so razmišljanje omejili na izdelavo neposredno uporabnih načel in meril, ne da bi bila ta podprta

z ustrezno izpeljavo; nato z magariki, ki so Sokrata še bolj pohabili, saj so poveličevali logično-dialektično razsežnost: sledili so akademiki, s pomočjo katerih je dozorel in dal svojemu filozofiranju spekulativno trdnost ter ga naredil doslednega; in nazadnje z Epikuro, ki je Zenona po odprtju svojega Vrta nedvomno spodbudil, da ustanovi novo šolo, saj se z njim in njegovim naukom ni strinjal. Ker Zenon ni bil meščan Aten, tam ni imel pravice kupiti stavbe (Reale 2002, 249–257). Nekako se je moral znajti in se je odločil, da bo za svojo učilnico izbral poslikano stebrišče (Stoa poikile) na glavnem trgu v Atenah (Sharples 200, 21), ki je bila javna zgradba, brez uradnika, skupine ali funkcije, katere glavne prioritete so bile njena uporabnost. Prav tako je bila zgrajena z namenom za druženje in je tako pritegnila veliko ljudi (Athenian Agora Excavations). Stebrišču se v grščini reče stoa, zato je tudi ta nova šola dobila takšno ime, saj so njene privrženke imenovali »tisti iz stoe« ali »tisti iz stebrišča« ali preprosto »stoiki« (Reale 2002, 257).

Zenon je ljudi zelo spominjal na Sokrata, saj mu je bil ta tudi vzor. Živel je zelo moralno resnobno življenje, se dobro obvladoval in bil zelo samozadosten. V Atenah so ga zelo cenili, saj je imel blagodejen vpliv na mladino; zanimivo pa je tudi to, da si je prav tako kot Sokrat Zenon na stara leta sam vzel življenje (Vorländer 1977, 142). Zenonu so v vodstvu šole sledili Kleantes, nato Hrispos in Diogenes Babilonski, ki je šel stoicizem predavat v Rim, kamor je njegov učenec Panaitios za zmeraj presadil stoiško filozofijo (Vorländer 1977, 143). Šola stoicizma je pritegnila veliko privrženecv in cvetela stoletja. Zenonova šola se je potem, čeprav se ni več predavala samo v stebrišču (*stoa poikile*), pod istim imenom širila še dolgo, ne samo v helenistični Grčiji, ampak kasneje tudi v cesarskem Rimu, od koder izvirajo najbolj premišljeni pisatelji, med katere spadajo Mark Avrelij, Seneka in Epiktet.

3 Tri velike stoiške znanosti

Ker se ne ve več, kaj je duhovna last posameznih predstavnikov stare stoe, bom njihov nauk predstavil kot enotno celoto. Na splošno se imajo stoiki za nadaljevalce starih kinikov. Filozofija in življenjski smoter se kažeta tudi pri njihovem izpolnjevanju vrlin, kar pa ni mogoče brez spoznavanja (Vorländer 1977, 143). Stoična doktrina se deli na **logiko**, **fiziko** in **etiko**. Stoikom ta področja niso enako pomembna. Njihova primera pravi, da je logika kot vrtna ograja, fizika kot drevje in samo etika ima tisto, kar je zares dragoceno, sadež (Vorländer 1977, 143). V osnovi je stoicizem etični sistem, ki ga spremlja logika kot teorija metode, ta pa temelji na fiziki. Stari stoiki so se vseeno zelo ukvarjali s prvima znanostma, po

drugi strani pa so se mlajši vedno manj in ju naposled povsem opustili ter se predvsem osredotočili na etiko.

3.1 Logika

Stoiška logika je v osnovi logika Aristotela, kateri so dodali nenavadno teorijo o izvoru znanja in kriterijih resnice. Ima dva dela, retoriko in dialektiko. Dialektika se nato spet deli na gramatiko in pravno formalno logiko (Vorländer 1977, 143). Stoiki namreč razločujejo besede in misli. Jezik za njih ni nek dogovor ljudi, ampak stvaritev narave. Pravijo, da pride vse znanje v um preko razuma (*senses*) (Internet Encyclopedia of Philosophy). Ob rojstvu je um kot »nepopisana tabla«, v katero se zunanje stvari vtiskujejo kot »pečat v vosek« in tako zbujajo predstave. Te predstave puščajo v duši spominske slike in s povezavo teh slik nastane izkušnja. Ta teorija je bolj opozicija Platonovega idealizma, saj on pravi, da je um izvor znanja, čuti pa izvor iluzij in napak (Internet Encyclopedia of Philosophy). Zato stoiki veljajo za nominaliste (Vorländer 1977, 143). Za razliko od Platona in njegovega nauka o idejah stoiki zavračajo metafizično realnost konceptov. Za njih so koncepti samo ideje v umu in nimajo realnosti onkraj zavesti. Toda kako lahko vemo, če so naše ideje pravilne kopije stvari? Kako lahko razlikujemo med resničnostjo in domišljijo, sanjami ali iluzijami? Kakšni so kriteriji resnice? Ne morejo se nam lagati, saj smo jih ustvarili sami. Stoiki pravijo, da ni pravih občutnih vtisov in zato se morajo kriteriji resnice nahajati v samih občutkih. Ne more biti mišljeno, biti mora občuteno. Pravi objekti v nas proizvajajo intenzivne občutke in prepričanja o njihovi realnosti. Moč in živost slike razlikujeta prave percepcije od sanj ali fantazij (Internet Encyclopedia of Philosophy). V bistvu ni univerzalnega kriterija resnice. Resnica ne temelji na razumu, ampak na občutkih. Ti občutki naj bi bili skupni vsem, to so »vrojene predpostavke«, ki pripeljejo do resničnega dojetja stvari s pomočjo umskega pojma, tako da se uveljavi predvsem racionalni element. Temu se reče »logos spermatikos«, torej logos, ki je zasejan v nas kot seme. Sredstvo za preizkus resnice je v predstavi, ki tako jasno zajame svoj predmet, da ustvari neposredno evidenco in tako doseže soglasje (Vorländer 1977, 144). Za stoike je edino merilo resnice udarna obsodba, pri čemer so realne sile same po sebi v naši zavesti in ne morejo biti zanikane. Resnica za njih temelji na občutkih.

3.2 Fizika

Temeljni predlog stoiške fizike je, da »nič, kar je nematerialno, ne obstaja«. Ta materializem se sklada s čutno impresijsko (*vtisno*) usmerjeno doktrino znanja. Platon je postavil znanje v misli in zato realnost v idealno formo. Stoiki so, po drugi strani, postavili znanje med telesne občutke in realnost: tisto, kar je znano (zaznano) s čutili – je stvarnost (Internet Encyclopedia of Philosophy). Za njih je vse materialno. Prav tako duša in bog nista nič več kot materialna.

To prepričanje izhaja iz dveh glavnih premislekov:

- *Monistični nauk*

Za razliko od Aristotela poskušajo stoiki preoblikovati dualizem v *monizem*. Kar pomeni, da so jim materija in forma, telo in duh vse eno. Cel svet je ena snovno-telesna, z močjo obdarjena podstat. Za njih obstaja samo tisto, kar ima telo. »Ne le čutne stvari, ampak vse bivajoče, bog in duša, vrline in afekti, celo modrost in resnica, vse je telesne narave!« (Vorländer 1977, 145). Svet je en in izhaja iz enega načela. Netelesni so samo prostor, praznina, čas in pomeni izjavo:

- *duša = telo, bog = svet*

Dualizem razlikuje telesno in duševno. Stoiki trdijo, da pari, kot so telo in duša, bog in svet, reagirajo drug na drugega. Telo na primer proizvaja misli v duši in duša proizvaja premike v telesu. Prav to bi bilo nemogoče, če oba ne bi bila iz iste snovi. Telesno ne more vplivati na netelesno, prav tako netelesno na telesno. Ni točke stika. Zato mora biti vse prav tako telesno (Internet Encyclopedia of Philosophy).

Kljub temu, da smo ugotovili, da je vse materialno in da je človek tudi člen v kozmosu, moram odgovoriti še na dve vprašanji: Kako je vse nastalo? In kaj je ta snov ali materija, iz česar je vse?

Stoiki pravijo, da naj bi vse nastalo iz prasile, iz katere izžarevajo vse druge sile, kar je božanstvo (Vorländer 1977, 145). Na tej točki se materializem pretvori v panteizem in se stoiška fizika pokaže kot teologija. To »vseoživljajočo prasilo« stoiki poimenujejo zelo naturalistično. Je enotnost materije in sile, katera se imenuje **oganj**, ki poraja vse stvari, jih oživlja in giblje, kot ogenj prešinja razbeljeno železo ali kot toplo življenje prešine telo (Vorländer 1977, 145). Stoiki so prevzeli nekaj Heraklitovih idej in povezali materializem s

panteizmom. Pravijo, da je prvinski ogenj Bog in da je Bog povezan s svetom, kot je duša s telesom. Tako je potem človeška duša prav tako ogenj in prihaja iz božanskega ognja. Bog je povezan s svetom, kot je duša s telesom. Prav tako je človeška duša ogenj, ki prihaja iz božanskega ognja, kateri prežema in v celoti prodre v telo (Internet Encyclopedia of Philosophy). Duša slehernega posameznika je samo delček te praduše, samo iskra božanskega praognja, ko jo posameznik nosi v svojih prsah, delček tiste dejavne sile, ki prešinja inertno materijo, to »kepo mesa, golido krvi, kup kosti in staničevja, pletivo iz vlaken, kit in žil«, ki na videz sestavljajo človeka (Avrelij 1997, 16). Enako velja tudi za celoten svet. Bog, primarni ogenj, ga popolnoma prežema (Internet Encyclopedia of Philosophy). Ves svet je eno in mi vsi smo udje enega samega telesa; narava sama nas je rodila kot sorodnike, nas naredila vse iz iste najžlahtnejše substance, nam vsadila medsebojno ljubezen in nas ustvarila za življenje v skupnosti (Avrelij 1997, 16).

Stoiki so med drugim tudi verjeli, da se nastanek, potek in propad sveta periodično ponavlja. Dogaja se »večno vračanje« istega, saj v svetovnem dogajanju ni razvoja v višje oblike in ni napredka (Vorländer 1977, 145). Svetovni proces je za njih krožen. Bog spremeni svojo ognjeno vsebino najprej v zrak, nato v vodo in na koncu v zemljo. Tako nastane svet. Toda vsak svet se konča s požarom, s katerim se vse stvari povrnejo v primarni ogenj. Tako se bog preobrazi v svet. Ta proces se dogaja v večnost in nikoli se ne zgodi kaj novega. Zgodovina vsakega zaporednega sveta je enaka kot pri vseh drugih (Internet Encyclopedia of Philosophy). Ves kozmos je eno samo, nenehno prenavljajoče in presnavljajoče se, vedno znova pomlajajoče se organsko bitje, nekakšna emanacija praognja, praduše ali prauma, ki vlada v njem. In ravno zaradi te nenehne dejavne navzočnosti razumske sile je svet v fazi svojega spreminjanja popoln (Avrelij 1977, 16).

Kot sem že zgoraj omenil, je človeška duša del božanskega ognja in prihaja v ljudi od Boga. Božanski ogenj je bil dahnjen samo v prvega človeka in bil nato posredovan od starša do otroka pri dejanju razmnoževanja (Internet Encyclopedia of Philosophy). Kar pomeni, da duša vsakega posameznika ne pride neposredno od Boga. Vse, kar je, je za stoike en panteistični bog, kateri je tudi material, snov, ki se nikoli ne konča in se ponavlja v večnost.

3.3 Etika

3.3.1 Osnove stoične etike

Stoicizem je v svojem bistvu etični sistem, ki temelji na logiki in fiziki. Stoiki ga utemeljujejo z najmočnejšim in prvobitnim človeškim gonom. Za njih je to *gon po samoohranitvi* (Vorländer 1977, 146). Etični nauki temeljijo na dveh načelih, o katerih smo v neki meri govorili že pri fiziki. Prvič, da je veselje urejeno po absolutnem zakonu, ki ne dopušča nobene izjeme; in drugič, da je naravno človeško bistvo razum. Vse skupaj je nekako povzeto v slavnem stoiškem citatu »živi v soglasju s samim seboj« (Internet Encyclopedia of Philosophy). Človekov smoter je v bistvu živeti v soglasju s samim seboj (*homologoumenos*) in ta mu lahko edini da srečo in notranje zadovoljstvo (Vorländer 1977, 146). Mark Avrelij je trdil, da je »etika tista veda, ki vodi človeka k sreči«; bistvo sreče pa je, da človek živi usklajeno, se pravi, da živi v skladu z naravo (Avrelij 1977, 17). To pomeni, da se mora človek naravi prilagoditi v širšem smislu, torej zakonom vesolja; in drugič, da svoja dejanja prilagodi naravi v ožjem smislu, bistvu narave, razumu (Internet Encyclopedia of Philosophy). Živeti v skladu z naravo pomeni hkrati živeti v skladu z umom, ki determinira samega sebe.

3.3.2 Uporaba etike in nauka o vrlini in dobrinah

Za stoike je vrlina življenje v skladu z razumom. Morala pa preprosto racionalno dejanje. To je univerzalni razlog, ki vodi naša življenja, in ne lastna volja posameznika. Moder človek zavestno podreja svoje življenje življenju celotnega vesolja. V tem smislu je kot kolesce v velikem stroju. Sam Aristotel je že poučeval, da je ključna človekova narava razum, vendar je vseeno priznaval, da imajo strasti in poželjenja svoje mesto v človeškem organizmu. Toda za razliko od stoikov Aristotel ni zahteval, da se jih zatre, temveč le nadzira z razumom (Internet Encyclopedia of Philosophy). Stoiki pa so ravno nasprotno od drugih stremeli k idealu apatije. To pomeni popolno izločitev afektov, žalosti in sočutja oziroma živeti v tako imenovani popolni brezstrastnosti (Vorländer 1977, 146). Poželjenja in strasti so za stoike neracionalni in jih je potrebno popolnoma iztrebiti. Stoično etično stališče se konča v strogi in neuravnoteženi askezi.

Temeljna vrlina za stoike je modrost, ki se deli na štiri kardinalne vrline. To so vpogled, pogum, samonadzor in pravosodje (Internet Encyclopedia of Philosophy). Te se delijo še na več manjših vrlin, ki imajo svoje nasprotje v štirih kardinalnih »grehih«: nevednost, bojzljivost, nebrzdanost in krivičnost. Prav tako se ti grehi delijo še na manjše grehe (Vorländer 1977, 147). Stoiki so trdili, da je vrlina dobra in pregrešnost zla in da je vse ostalo

popolnoma ravnodušno. Revščina, bolezen, bolečine in smrt niso zla. Bogastvo, veselje in življenje niso dobrine. Predvsem pa ni dobrina užitek. Edino zadovoljstvo je vrlina. In ljudje morajo biti krepostni ne zaradi užitka, ampak zaradi dolžnosti (Internet Encyclopedia of Philosophy). Stoiki pravijo, da ima človek samo dve možnosti: da ima vse vrline ali pa nobene. Svet se deli na modrece, ki so svobodni, bogati, srečni, lepi. Oni so resnični kralji, politiki, poeti, govorniki, kritiki in enaki bogovom (pravi stoik lahko celo prekaša boga: zato ker zna prenašati zlo, bog pa tega ne more). Na drugi strani so norci, ki so bedni, nevedni, berači, blazneži ... Vsak človek je eno ali drugo. Med njimi sprva ni bilo ničesar vmes in takih modrecev skoraj da ni bilo ali jih je bilo zelo malo. Med njih spadajo Heraklej, Sokrat, Diogen ... (Vorländer 1977, 147). Toda čez čas so malce ublažili svoje togo stališče in začeli priznavati tudi manj zaželene stvari, na primer duhovne in telesne odlike, pa tudi moralni učinek glasbe. Prav tako se je k brezpogojno zapovedanemu pridružilo še spodobno, med modrece in bedake so se vrinili »napredujoči«, ki se vedno bolj bližajo modrecu. Navsezadnje so kljub vsej »samozadostnosti« vrline stoiki poudarjali, da človek živi zavoljo skupnosti, zavoljo velike celote in da so vsa umna bitja po naravi sorodna. Namreč, kot že povedano, v vseh ljudeh živi isti um in zato je mogoč le en zakon, eno pravo in ena država. Resnični stoik je državljani sveta in tako se je aristotelska politika preobrazila v kozmopolitizem (Vorländer 1977, 147). Mark Avrelij v svojih zapisih pravi, da vsak posameznik, najsi bo suženj ali svobodnjak, Grk, Rimljan ali barbar, nosi v sebi dušo, ki je iskra vesoljnega praognja (Avrelij 1997, 18). Torej smo ljudje med sabo bratje, vsi ljudje sorodniki, »ne sicer po krvi in istem semenu, pač pa, ker imajo z menoj vred razum in delež božji« (Avrelij 1997, 43). V bistvu se ukvarjajo z idejo človeka kot kozmopolita. Vsi smo enaki in vsi enakopravni. Prav tako so verjeli, da lahko z odločno samodisciplino v človeku omogočijo, da razvije jasno presojo in notranji mir s pomočjo logike, refleksije in koncentracije. Pomembno je, da živijo v harmoniji z božanskim redom vesolja, kar v bistvu za njih pomeni živeti v skladu z razumom in vrlinami.

4 Stoa v rimskem cesarstvu

Pri Rimljanih na splošno usmeritev navznoter ni bila tako samoumevna. Zanimivo je, da jih je zanimal predvsem zunanji svet in odnos človeka s svetom. Dober primer sta rimska misleca prvega predkrščanskega stoletja, ki ju zanima predvsem odnos človeka do kozmosa (Lukrecij) ter odnos občana do družbe (Ciceron) (Avrelij 1997, 12). Ne gane ju preveč raziskovanje odnosa človeka do samega sebe. Zato je zanimivo, da stoa med velikimi šolami, ki so nastale

v helenistični dobi, v cesarski dobi pokaže, da ima največ življenjske moči in največji duhovni vpliv na duše (Rele 2002, 63).

Stoa je vzniknila in cvetela v Rimu, kjer je pridobivala čedalje več privržencev. Za to obdobje so najbolj znani misleci Seneka, Epiktet in Mark Avrelij. V tej nalogi se bom osredotočil predvsem na zadnja dva. Prvi Rimljan, ki se je začel intenzivno ukvarjati z vprašanji te vrste, je bil Horacij, ki je bil bolj pesnik kot pa filozof. Nekaj let kasneje pa je trend pogleda vase spet oživil Seneka. Bil je stoiški filozof, dramaturg in državnik, ki je tudi veljal za najmodrejšega pisca latinske književnosti. »Edini, ki nam še govori, kakor da bi bil živ, v mrtvem jeziku Rima« (Reale 2002, 67–68). Imel je velik vpliv na filozofijo stoicizma, saj je zavzemal osrednje mesto v stoični literaturi tistega časa in ravno on je bil tisti, ki je oblikoval razumevanje stoiške misli za nadaljnje generacije. Seneka na primer se je vsak večer spraševal: »Katero zlo sem si danes ozdravil? Kateri pregrehi sem se uprl? V čem sem postal boljši?« Na žalost se ob tem ni mogel povsem odpovedati želji po političnem uveljavljanju (*vita activa*), kar ga je sililo delati razne koncesije na ljubo zahtevam cesarskega dvora. Zaradi tega je živel v nenehni razklanosti, v čudni disonanci med proklamiranim idealom kontemplacije in lastno življenjsko prakso (Avrelij 1977, 12). V rimski stoi so v ospredje postavljali etiko. Prav tako so se zanimali za logične in fizične probleme. Ker je posameznikova povezanost z državo in družbo močno popustila, so v rimski stoi iskali lastno popolnost v notranjosti svoje zavesti. Tako se je ustvarilo bolj intimistično ozračje, ki ga pred tem še nismo mogli srečati v filozofiji stoicizma (Reale 2002, 65). Stoa se je v Rimu v svojevrstni sintezi sčasoma tudi prepojila s starorimskim idealom močatosti in kreposti in kot taka postala nekakšna rimska nacionalna ideologija (Avrelij 1977, 14). Prav tako so rimski stoiki v primerjavi z grškimi misleci glede razmišljanja o sebi bili dokaj skromni in to naj bi tudi bil eden izmed razlogov, da je rimski cesar Mark Avrelij svoja razglabljanja o sebi napisal prav v grškem jeziku (Avrelij 1977, 13). Na ta način je že na zunaj naznačil tradicijo usmerjenosti razmišljanja, na katero se je navezoval. Zgodovina stoe se je zaključila zelo zanimivo, lepo in popolno kot potrditev ideje, da je filozof lahko tako suženj kot gospodar. To se pokaže, če preučimo zadnja dva velika predstavnika: Epiktet je bil suženj in telesno prizadet, medtem ko je bil cesar Mark Avrelij velik občudovalec tega sužnja, filozofa.

4.1 Epiktet »najboljši stoik«

Z Epiktetom je stoa konkretno pokazala, da more biti tudi suženj filozof in da more biti daleč bolj svoboden od svobodnih v navadnem pomenu besede. Rodil se je nekje med letoma 50 in 60 našega štetja v Frigiji, v Hieropoli. Iz rodnega kraja so ga privedli v Rim, kjer je služil gospodarju Epafroditu, ki je s svojimi sužnji zelo slabo ravnal (večkrat ga je mučil) (Sharples 200, 54). Kot suženj je hodil na Muzonijeva predavanja, kjer se je zaljubil v filozofijo. Kasneje je bil skupaj z drugimi filozofi izgnan iz Rima, zapustil je rimsko cesarstvo in se umaknil v mesto Nikopola v Epir (severozahodna Grčija), kjer je ustanovil šolo, ki je imela velik uspeh in pritegnila poslušalce z različnih koncev sveta. Njegova močna osebnost, njegov prirojeni poklic vzgojitelja, človeškost njegovega nauka in bistveni značaj njegovega sporočanja so razlogi za izjemno priljubljenost njegove šole (Reale 2002, 63). Epiktet je bil v svojem času bolj znan, kot je bil Platon v svojem. Prav tako naj bi on bil »najboljši stoik« (Internet Encyclopedia of Philosophy). Ta svet naj bi zapustil nekje leta 138, vendar se žal za točen datum njegove smrti ne ve. Tudi o njem je zelo malo zapisov, saj kot Sokrat tudi Epiktet ni želel ničesar zapisati. Hotel je ravnati po modelu Sokratovega filozofiranja in je vso svojo misel zaupal živi besedi in pogovoru z učenci. Prav zato zgodovinarji še vedno ne najdejo skupnega odgovora glede njegovih del. Na srečo je njegova predavanja obiskoval tudi zgodovinar Flavius Arijan, ki je njegove govore zapisoval. Tako so nastale *Diatriba* (od osmih delov so se ohranili le štirje) in *Priročnik*. Delo *Diatriba* naj bi bilo zrcalo Epiktetove misli, saj je Arijan izrecno opozarjal, da je zapisoval skoraj vse, kar je Epiktet govoril in si na ta način ohranil njegovo misel za dlje časa (Reale 2002, 63). Besede, ki so napisane v teh delih, so bile namenjene predstavitvi stoiške moralne filozofije, ki jo je Epiktet kot učitelj želel predstaviti svojim študentom, da bi jim pomagal do filozofskega razsvetljenja. Vloga stoiškega učitelja je bila spodbujanje svojih študentov, da živijo filozofsko življenje, katerega konec je *eudaimonia* (»sreča« ali »uspešnost«), da si življenje zavarujejo z razumom. Vse to je že znano, bistvo za stoike je živeti z vrlinami in živeti v skladu z naravo. Epiktet pravi, da je *eudaimonia* ideal, ki je sestavljen iz *ataraxie* (hladokrvnost, mirnost), *apatheia* (svoboda pred strastmi), *eupatheiai* (dobri občutki) in zavedanje ter zmogljivost doumeti, kaj pomeni življenje za racionalno bitje. Nekdo, ki si želi narediti napredek kot stoik, razume, da je njegova moč racionalnosti le delček Boga. V življenju se inteligentno odziva na svoje lastne potrebe in dolžnosti kot družbeno človeško bitje. Prav tako v celoti sprejema posameznikovo usodo in usodo sveta, ki prihaja neposredno iz božanske inteligence, ki dela svet najboljši možen (Internet Encyclopedia of Philosophy).

Kot zdaj že vemo, so stoa in vse helenistične šole delile filozofijo na fiziko, logiko in etiko. Epiktet te delitve ne zanika, vendar svojo pozornost in razmišljanje preusmeri predvsem na etiko (Reale 2002, 94). Trdi, da je neupoštevanje njegovega osnovnega razlikovanja razlog za težave življenja in napake. Govori pa o razdelitvi stvari na dva velika razreda. Na tiste, ki *so v naši moči*, in tiste, ki *niso v naši moči*. Epiktet izpostavlja zelo pomembno razdelitev na dva razreda. Na tiste stvari, ki **so v naši moči** in stvari, ki **niso v naši moči**:

»V naši moči so mnenje, gibanje duše, poželenje, nasprotovanje, skratka vse stvari, ki so naša lastna dejanja. V naši moči niso telo, posest, sloves, visoke službe in, skratka, tiste stvari, ki niso naša dejanja. Stvari, postavljene v našo oblast, so po naravi svobodne, ni jih mogoče ne prepovedati ne ovirati. Druge so šibke, suženjske, podvržene prepovedi in so slednjič stvar drugih« (Epiktet v Reale 2002, 91).

Zakaj bi se obremenjevali s stvarmi, na katere ne moremo vplivati in so povsem neodvisne od naše volje? Na ta način bomo samo stalno razočarani, se bomo pritoževali nad usodo in preklinjali ljudi in stvari. Potrebno je prepoznati to, kar je v naši moči in na ta način ne moremo naleteti na ovire in razočaranja, saj nam teh stvari nihče ne more odvzeti ali nam jih poškodovati (Reale 2002, 91). Epiktet, kot že vemo, je filozofijo stoicizma v svojih suženjskih časih redno izvajal v praksi. Njegov gospodar ga je nenehno mučil. Da je preživel in postal tako zgleden stoik, se je naučil zelo dobro razločevati zunanji in notranji svet. Tako je nekemu učencu svetoval, da *»ne more nenehno posvečati pozornosti zunanjim stvarem in vodilnemu delu svoje duše. Če hočeš tiste, pusti to; sicer ne boš imel ne enega ne drugega, ker te bo vlekel v obe smeri. Če hočeš slednjega, pusti prve« (Epiktet v Reale 2002, 92).* Epiktet je želel učencu povedati, da če bo izbral telo, fizični svet in njegove užitke, bo postal večni suženj in tam ga bo spremljalo razočaranje in nasprotovanja. Tam bi izgubil celo svojo svobodo. Če pa bo v celoti zavrnil stvari, na katere nimamo vpliva, bo postal svoboden in živel življenje, ki ga hoče in tako dosegel *»duhovno zadovoljstvo in mir duše« (Reale 2002, 92).* To je prava svoboda za Epikteta. Držati se moramo stvari, ki so v naši moči, saj so samo to dobrine, ki so neodtujljive in samo tako je lahko duša res mirna.

V prejšnjih poglavjih sem pisal o stoiškem pogledu na Boga in ljudi. Epiktet prav tako meni, da vsi prihajamo od Boga in smo kot drobcji božanstva, in ko umremo, se vrnemo k Bogu (Reale 2002, 100). Bog in ljudje oblikujejo eno samo družbo, vesoljno družbo, ki je v resnici vse eno. Prav zato smo vsi ljudje bratje, saj smo v skupni zvezi z Bogom in v tej zvezi tudi razlikovanje med gospodarjem in hlapcem nima več pomena.

4.2 Mark Avrelij – najvplivnejši človek tistega časa in stoiški filozof

Danes si izredno težko predstavljamo na čelu države človeka, vsaj malce podobnega, kot je bil Mark Avrelij. Bil je resničen občudovalec prej omenjenega »sužnja« Epikteta. Stoicizem se je povzpел na prestol največjega cesarstva in se z njim tudi končal. Bil je cesar, a obenem tudi sam filozof, a le tako, da stoiška vednost ni več ujeta v gospodarjev diskurz (Dolar 1992, 61). Saj se je učil iz besed sužnja in filozofije, ki jo je razvil suženj. Med drugim je bil tudi on eden najpomembnejših predstavnikov stoicizma in postal poslednja vidna figura, ki jo je mogoče naštet v duhovnem gibanju stoe (Reale 2002, 106).

26. aprila leta 121 po Kr. se je nekje v Rimu očetu Aniju Veru in materi Domitiji Lukili rodil deček, ki sta ga poimenovala *Marcus Aurelius Antoninus Augustus*. Oče je umrl že v rani Markovi mladosti, zato ga je posinovil njegov ded po očetovi strani. Za vzgojo, izobrazbo in njegovo rahlo zdravje je skrbela predvsem mati, bogata in lepa ženska, ki je bila zelo plemenita, rahločutna in izobražena (Avrelij 1977, 21). Vzgajali in poučevali so ga tudi najboljši učitelji v cesarstvu. Že pri šestih letih je postal vitez in si pri petnajstih nadel filozofski plašč. Živel je v strogi disciplini, njegov čas pa je bil razdeljen na ure dela, ure učenja in ure počitka (Nova Akropola). Že zelo mlad se je začel ukvarjati s filozofijo in retoriko. Zelo pomemben učitelj Marka je bil Kornelij Frontom, ki je bil najznamenitejši retorik tistega časa. Čeprav je bil Mark na njega zelo navezan, idejno nekako nista prišla do skupnega strinjanja. Kornelij je želel Marka ogreti za retoriko in ga odtrgati od filozofije (Avrelij 1977, 12). To je bil tudi eden izmed razlogov, da je retoriko opustil in se posvetil izključno filozofiji. Mladi Mark je bil obdan z raznimi govorniki, gramatiki in pisatelji, a najraje se je družil z rimskimi in grškimi stoiki. Med stoiki je posebno hvaležnost izkazoval Juniju Rustiku, ki ga je seznanil z Epiktetovimi *Diatribami* (leta 146 – pri 25 letih). Od tega trenutka dalje je skoraj popolnoma zanemaril govorništvo in gramatiko in se začel posvečati stoični filozofiji. Leta 161 je pri štiridesetih letih sedel na cesarski prestol. V tem času je bil položaj cesarstva zelo občutljiv tako zaradi zunanjih pritiskov barbarov kot tudi zaradi napetosti znotraj cesarstva. Zelo trdo se je upiral položaju in svojo cesarsko oblast udejanjil z globokim občutjem dolžnosti (Reale 2002, 106). Kljub vsem težavam in težkim okoliščinam je vse svoje moči usmeril v izgradnjo pravične vladavine in izpolnjeval vladarske dolžnosti. Za razliko od mnogih vladarjev je v času velikih obrambnih spopadov na severnih in

vzhodnih mejah, ko je bilo treba napolniti državno blagajno, prodal lastno imetje, državne stroške pa zmanjšal na najmanjšo možno mero (Nova Akropola). V času svoje vladavine ni občutil ne pijanosti ne veselja, ne zadovoljstva ob tem, da opravlja najvišjo nalogo, kar jih je na svetu (Reale 2002, 106). Prav tako je veljal za deloholika. Delal je osemnajst ur na dan, štiri ure spal in preostali čas posvečal otrokom in pogovorom s samim seboj (Nova Akropola). Energijo za vse to je črpal iz stoiške vere ... umrl je 180 po Kr. Mark Avrelij velja za osebo, ki je resnično znala udejanjiti cesarsko oblast kot služenje drugim.

Zaradi velike odgovornosti, ki jo je nosil na svojih ramenih, se je vsak dan opominjal, kaj mora delati in se izpraševal, da bo delo, ki ga opravlja, pravično, ter bo delal vedno v splošno dobro. Razmišljanja o sebi je pisal v osebni dnevnik, v katerega je beležil razmišljanja o sebi, o dolžnosti, previdnosti, o smrti in življenju (Nova Akropola). Dnevnik, ki nikoli ni bil namenjen za javnost, je postal ena izmed najbolj branih knjig v zgodovini človeštva. Navsezadnje so to le misli rimskega cesarja in vladarja najmočnejšega cesarstva in njegovih poglobljanj vase. Menil je, da je najprej potrebno vladati sebi, če želiš vladati ljudstvu. Navezoval se je na dediščino, ki zajema vse bogastvo grške npravstvene filozofije od Heraklita in Demokrita pa do zadnjih izrastkov velikih in malih sokratskih šol. Toda ob tem se je v odraslem življenju vendarle čutil še posebej zavezanega eni izmed šol, in sicer stoicizmu (Avrelij 1997, 13). Kot vladar si je želel biti drugim zgled, saj je menil, da je resničen vladar tisti, ki ima vrline, in ne tisti, ki na zunaj vsiljuje moč. Politika je bila zanj neke vrste znanost in umetnost upravljanja z državo v dobrobit njenih prebivalcev. S tem se je uresničilo ravno to, kar je Platon zapisal v svoji državi. Na vrhu države je bil filozof. Stoični nauk je našel zadnjega velikega predstavnika ravno v Markovem življenju in delu. Več o njegovem delu in razmišljanju bomo predstavili malce kasneje, saj se mi zdi za boljše razumevanje na tej točki pomembnejše, da predstavim tri najpomembnejše stoiške delitve filozofije in njihov pogled ter razlago sveta.

4.2.1 Mark Avrelij – Meditacije

Dnevnik cesarja Marka Avrelija je knjiga, ki je mnogim spremenila pogled na svet, pomagala posameznikom na življenjski poti in pri premagovanju ovir. Mark je pisal osebni dnevnik, kamor je zapisoval svoja razmišljanja o sebi, življenju, božji previdnosti, dolžnosti in smrti (Nova Akropola). Ni pisal za javnost in ti zapisi niso bili namenjeni, da jih bo prebral

kdorkoli drug kot on. Prav to daje temu delu po mojem mnenju poseben čar. Iz vsake strani njegovega dnevnika neposredno izžareva njegova življenjska avtentičnost. Saj se ni trudil, da bi pisal za druge. Takoj ko nekdo piše za občinstvo, želi predstaviti najboljšo plat sebe, in na koncu delo postane samo po sebi »umetno«. Mark je svoj dnevnik večinoma pisal med svojimi bojnimi pohodi, kjer je v tišini svojega šotorja pisal in se poglobljal vase. Iz njegovega pisanja se vidi, da ni z literarno ambicijo izglajen in izpiljen baletistični spis, ampak se stavki pogosto trgajo v anekdote, vse pa je verjetno večkrat zapisano v naglici. Zato sta dolžina in zunanja oblika teh zapisov tako različni. V teh zapisih tudi ni neke osrednje, domišljene in pretehtane kompozicije, zato tudi ni pomembno, kje se lotimo branja. Knjigo lahko odpremo kjerkoli, preberemo iz nje kateri koli odstavek in zapremo. Vsak odstavek je celota, ki ima svoj smisel in svojo miselno zaokroženost (Avrelij 1997, 15).

Kot že velikokrat povedano, je miselni svet cesarja Marka Avrelija globoko zasidran v stoi, vendar ima vseeno z mnogimi oblikami stoicizma malo skupnega. Stoicizem mu je opora ali temelj razmišljanja, na katerem je vse življenje gradil in stoo tudi obogatil. Te filozofije ni obogatil z izvirnimi hipotezami in novimi pogledi, temveč predvsem s praktičnim izvajanjem njenih naukov v vsakdanjem življenju, z oblikovanjem lastne osebnosti v skladu s stoiškimi načeli, z živim zgledom »najzlahtnejše duše, ki je živela« (Avrelij 1997, 15). Živel je svoje življenje in ga sproti prevajal v filozofijo (Avrelij 1997, 14). Njegova stoiška filozofija ne raste iz knjig, temveč iz življenja.

Marku je bilo zelo pomembno, da človek razume smisel vesoljnega uma, da je človek le drobec in moment posamezne intelektualne duše in ima svoje mesto in določeno funkcijo. Ta vesoljni um je Bog: panteistično poimenovan Bog, ki vse vsebuje v sebi in vsrkava vase (Reale 2002, 115). Človek v spoznanju tega mesta lahko doseže popolno srečo in svobodo tako, da se vključuje v višji red in radovoljno izpolnjuje odrejene vloge človeka. Če se pa po drugi strani upira ali kljubuje svoji usodi, se pravi nad odrejeno vlogo v kozmosu, človek ruši vesoljni red, s tem pa tudi osebno srečo (Avrelij 1997, 17). Veliko govori o univerzalnem bratstvu, torej da smo vsi enaki, imamo vsi isti izvor in smo del velike družine. Razlike med etničnimi, družbenimi, političnimi skupinami ne določajo, ali je človek boljši ali slabši. Človeka določa samo to, v kakšni meri živi ideje enotnosti, dobrega, pravice itd. Vsi se moramo počutiti kot delček tega vesoljnega uma in ne kot lastnik ali njegov suženj. Mark celo trdi, da je suženj samo tisti, ki naredi samega sebe za sužnja svojih strasti. Po drugi strani je svoboden tisti, ki doseže notranjo svobodo in avtarkijo, popolno neodvisnost od mikov in vzgibov zunanjega sveta (Avrelij 1997, 19). V bistvu smo vsi enaki in vsak mora sam

poskrbeti zase. Zato je najpomembnejše razumevanje kozmosa in naše vloge v njem. Za Marka to razumevanje kozmosa pomeni osvoboditi se iracionalnih strasti, da je poln ljubezni in naravne (filantropske) naklonjenosti za preostanek človeštva. To pa zato, ker je v vseh navzoč um, in ta v vse prihaja od Boga, saj je vsak človek v bistvu božanski delček (Reale 2002, 119). Vsi imamo neko tesno sorodno vez, ki povezuje vse ljudi s človeškim rodом. Vsi smo si sorodni po umu. Zato navsezadnje mora človek ljubiti tudi tistega, ki ga žali, saj ta greši po nevednosti in proti svoji volji, kajti v kratkem času bosta oba umrla in se vrnila v božanski ogenj (Avrelij v Reale 2002, 119). Mark je preko stoicizma prihajal v pravo stanje duha, to je neke vrste meditativna tehnika, ki je zelo kritična in pretvori negativna čustva v srečo in mir. Če torej ob smrti koga bližnjega ali celo ob bližini svoje lasne smrti ali kakršnikoli drugi bolečini občutimo zlo, smo si za to krivi sami, saj je naše spoznanje slabotno, ker nimamo zadostnega vpogleda v vzročno soodvisnost vesoljnega dogajanja (Avrelij 1997, 17). Zelo podobno Epiktet trdi, da se moramo zavedati tega, kaj je pod našim nadzorom in kaj ne. Saj pravega stoika iz ravnotežja ne spravi niti smrt, prav tako ne bolezen, ne zdravje ne pohabljenost, ne poželenje ne bogastvo in ne revščina, ne svoboda in ne suženjstvo, saj ve, da je vse to usklajeno s svetovnim redom, da mora biti tako in nič drugače (Avrelij 1997, 18). To je tudi razlog, zakaj se pravi stoik »v največji revščini počuti bogataša, v suženjstvu kralja in tudi v najhujših mukah ostane mirnega srca in vedrih lic« (Avrelij 1997, 19).

Kot že povedano, je Avrelij v svoj dnevnik zapisoval misli, ki so bile neke vrste fuzija stoiške tradicije in njegovih praktičnih izkušenj. S pomočjo stoicizma si je pomagal biti boljši človek, boljši vladar in s tem je bil drugim zgled. Mark Avrelij se je vsak dan ob zori sam zavlekel na miren kraj in meditiral pod zvezdami in vzhajajočim soncem, ter se tako pripravil na prihajajoči dan (Stoic week handbook). Stoiki so prakticirali »spiritualne vaje«, s pomočjo katerih so stoicizem bolj dojeli, se opominjali, ga ponotranjili in živeli po stoiških načelih.

5 Hegel – razsvetljenje

Z idejo stoicizma se je ukvarjal tudi Hegel. V svojem zelo znanem delu Fenomenologija duha je vse presenetil in v poglavju o samozavedanju na vsem lepem začel operirati s historičnimi figurami, jasno določljivimi in zgodovinsko umestljivimi podobami duha in zakorakal v polje zgodovinskih ilustracij (Dolar 1992, 57). Pravi namreč, da naj bi svobodna zavest, ki jo v

različnih oblikah najdemo v kulturi, zgodovini duha ali zapisih človeških poskusov, začela spoznavati svet in samo sebe s stoicizmom. Zavest je misleče bitje le, če se obnaša kot misleče bitje (Hegel 1998, 111). Po Heglu je načelo stoicizma to, da *vsak* posameznik razmišlja in da je edina razlika med ljudmi v sami misli in ne v zunanji realnosti. V mislih človek uresničuje obliko človekove svobode, saj, kot pravi Hegel: »V mišljenju sem jaz svoboden, ker nisem v nekem drugem, temveč kratkomalo ostajam pri sebi samem in je predmet, ki mi je bistvo, v neločeni enotnosti moje zamestvo; in moje gibanje v dojemih je gibanje v meni samem« (Hegel 1998, 110). Načelo stoicizma je, da si v mišljenju svoboden, kar pomeni, da si lahko s stoicizmom svoboden. Tukaj lahko vpeljemo primerjavo z Epiktetom: Bil je suženj, ki se je počutil nesvobodnega in je z mišljenjem začel doživljati svobodo. Dolar pravi, da je misel resnica dela in da v njej pride omejena negativnost dela do absolutne negacije. Stoik je ravnodušen do dela in svojega naravnega obstoja. Toda svoboden je v svojih mislih. Vso potrebo po svobodi dosega v mislih. Misel osvobaja, po drugi strani delo »neosvobaja«, saj je za sužnja delo nesvobodno, delo ga omejuje, omejuje njegovo svobodo. Hegel pravi, da naj bi bile oblike mišljenja povezane z zgodovinskim trenutkom, v katerem se pojavljajo, in ugotavlja, da se je stoicizem lahko pojavil samo v času »občega strahu in hlapčevstva, tudi omike, ki je omiko stopnjevalo tja do mišljenja« (Hegel 1998, 111), kot neenak odnos hlapca do gospodarja in ravno stoicizem predstavlja koncept neodvisne zavesti v odnosu do družbene neenakosti. To je neke vrste pogoj, da se razvije stoicizem. Človek se mora počutiti sužnja ali se počutiti kot nekdo, ki je v neenakem odnosu. Zato, da se lahko s pomočjo stoicizma v okviru družbene neenakosti človek osamosvoji, se ne pusti omejevati.

Za boljše razumevanje bistva tega poglavja se mi zdi pomembno, da malce razdelamo, kako je Hegel razglabljal o relaciji in rezultatih analize med gospodarjem in hlapcem. Pravi namreč, da je odnos gospodar – hlapec kot neke vrste boj med dvema osebama, ki sta v neenakopravnem odnosu. Hlapec je do gospodarja v podrejenem položaju, ker se je ustrašil smrti in ravno s tem korakom smrt postane simbolna danost in ne več absolutna meja življenja, temveč nekaj, kar ga »nosi« (Dolar 1992, 29). Po drugi strani se gospodar ni ustrašil smrti in tako postane gospodar nad življenjem hlapca. Seveda samo dokler hlapca pusti pri življenju. Zgodi se neka »delitev dela«: gospodar zaslužni hlapca in ob tem uživa; hlapec, ki je tedaj v realizaciji strahu pred smrtjo, pa za gospodarja dela. Hlapec samo v delu dobi svojo predmetno resnico, saj mu je strah pred življenjem zamajal vse fiksno in mu je kot edina vez ostalo le golo življenje (Dolar 1992, 30). Hlapec dela, gospodar uživa. Stoicizem v tem

pogledu predstavlja zanimiv zasuk, lahko ga celo opredelimo kot poskus filozofske emancipacije hlapca. Tako je resnica na strani hlapca, torej na strani dela, ne pa užitka. Je poskus, da bi hlapec filozofsko orožje gospodarja obrnil v svoj prid, saj mu omogoča miselno avtonomijo (Dolar 1992, 59). V bistvu si tako hlapec skuje ideologijo, ki mu opravičuje gospostvo in njegov podrejen položaj. Kojève na to pravi:

*Tako si hlapec, preden realizira svojo svobodo, umisli vrsto ideologij, s katerimi se skuša upravičevati; upravičiti svoje hlapčevstvo, doseči spravo med idealom svobode in dejstvom hlapčevanja. Prva izmed teh **hlapčevskih ideologij** je stoicizem. Hlapec se skuša prepričati, da je dejansko svoboden zgolj preko vednosti o svobodi, se pravi preko abstrakcije ideje svobode ... Svoboda je poistovetena s svobodo misli ... (Kojève v Dolar 1992, 59).*

S stoicizmom hlapec začne filozofirati in pridobi filozofijo. Tako le-ta ni več samo stvar gospodarja. Hlapec na ta način poskuša doseči svobodo na že vzpostavljenem terenu. O tem manevru, mogoče v bolj praktičnem in zgodovinskem smislu, sem že pisal v prejšnjem poglavju. Epiktet kot rimski stoik, ki je kot suženj (hlapec) podoživljal hudo fizično nasilje, saj ga je gospodar zlorabljal, je pri sebi razvil ravno to *hlapčevsko ideologijo*. Epiktet nekako »odpiše« materialni svet in se z njim ne ubada, saj po večini na njega ne mora vplivati, in se zateče v svoj svet misli, kjer je svoboden in lahko dela, kar si želi. To je svet, ki mu ga ne more nihče vzeti. Stoik se torej ne upira svoji poziciji, ampak se milo rečeno prilagodi ter se s stoicizmom in mišljenjem nauči, da v podrejenosti ne trpi več. Iz Heglovega teksta lahko prav tako ugotovimo, da govori o miselni drži rimskih stoikov, saj se sklicuje na Epiktetove misli: misel je svobodna »bodisi na prestolu bodisi v okovih, v vsej odvisnosti svojega posameznega bivanja svobodna in si ohranja brezživljenjskost« (Hegel 1998, 111). Ta stoiška brezbržnost do obstoja, na katero citat namiguje, je povezana s skrbjo za dobrohotnost in urejenost vesolja, ki naj bi privedla do duhovnega miru ali dobrega počutja. Stoicizem je za Hegla kot iztek dialektike gospodarja in hlapca, ki ga zaznamuje pojav »hlapčevske filozofije« (Dolar 1992, 61). Hlapec se filozofsko razlasti, postane svoboden in avtonomen v svojih mislih ...

Navsezadnje se Hegel vseeno sprašuje, če je historični stoicizem v resnici predstavljal tak zasuk dotedanje filozofije in prinesel novo filozofsko pozicijo ... Ampak pustimo, da drugi naredijo to historično raziskavo. Za nas je potrebno razumeti le, da naj bi bil stoicizem točka, ko začne filozofirati hlapec in ne več gospodar. Prav tako, da je stoicizem specifičen in tipičen način iskanja svobode. Ne tako, kot pravi Marx, da naj odpravimo gospodarja in spremenimo

družbeni red. S stoicizmom ravno obratno – na obstoječem terenu dosežemo svobodo prek mišljenja.

6 Sodobni stoiki

6.1 Sodobna – prevladujoča epikurejska življenjska filozofija

Na spletni strani potdosrece.si sem zasledil blog z naslovom Ne bodimo take mevže, v katerem avtorica povzema predvsem Taia Lopeza, mladega multimilijonarja, ki ljudi loči na dve življenjski filozofiji: na stoike in epikurejce. Naj bi se prav tako ljudje rodili stoični, umrli pa epikurejci. Tai zelo poenostavljeno in po mojem mnenju malce površno trdi, da stoicizem veli, da se moramo odpovedati trenutnim užitkom in trdo delati za dolgoročno srečo. Epikurejstvo po drugi strani ravno nasprotno: da se živi le enkrat in da uživaj danes, ker nikoli ne veš, kaj bo jutri, če sploh bo. To poimenuje YOLO-filozofija (You only live once). Lahko bi temu rekli tudi *carpe diem*. S Taiem bi se strinjal, da je prav to trenutna moderna filozofija, četudi je stara že tisoče let. Ta filozofija je v skladu s kapitalistično logiko. Potrošništvo nas uči YOLO-filozofijo ali bolje rečeno filozofijo zadovoljevanja kratkoročnih užitkov. Marcuse je le-te poimenoval lažne želje (*fake needs*) (Marcuse 2002, 7). Med ljudi se širi kot produkt masovne kulture in je postala že zelo pomemben gradnik ideologije sodobnega človeka (Irena, 2015). Uspešni ljudje z zdravimi, lepimi in mladostnimi telesi na oglasih v ljudeh vzbujajo lažne potrebe. Ideali, ki se poudarjajo zaradi pospeševanja potrošnje v družbi, terjajo razne žrtve (Marcuse 2002, 7). Veliko ljudi je zaradi svoje situacije, zgleда, položaja v družbi, lastnine itd. zelo psihično poškodovanih. Guy Winch v svojem govoru TED-x trdi, da so v našem času psihološke poškodbe (kot so osamljenost, neuspeh, zavrnitev) bolj pogoste kot fizične. Prav tako lahko postanejo vedno hujše, če jih ignoriramo. Zato je skrb za emocionalno higieno zelo pomembna. Obstaja ogromno znanstveno potrjenih tehnik, ki jih lahko uporabimo za zdravljenje psiholoških poškodb (TED) in ena izmed njih, ki ima večtisočletno tradicijo, je prav stoicizem. Stoicizem predstavlja protipol epikurejstvu, ki pravi, da se moramo okrepiti, samodisciplinirati, nadzirati in postati bolj trdni, kajti iz tega prideta uspeh, sreča in pravo bogastvo (Pot do sreče). Najboljši profil potrošnika za kapitalistični sistem je človek s ponotranjeno epikurejsko mentaliteto. Protipol temu pa ponuja ravno stoicizem.

6.2 Stoa danes

Stara stoiška tradicija se je nekako ohranila do danes, kar ni čudno, saj je bila stoiška filozofija ustvarjena za »svet na robu«, bodisi kaotični svet antične Grčije bodisi sodobno finančno krizo. Ampak Epiktet bi rekel: »Tako dolgo, ko bomo poskušali postaviti našo srečo v minljive stvari, bodo naši svetovi vedno na robu« (Anderson 2009). Od stoicizma se še vedno lahko ogromno naučimo, še posebej v teh strastno nasičenih časih. Mark Avrelij je dober primer človeka, ki je ponotranjil stoično filozofijo, predvsem preko tekstov Epikteta, živel v skladu s stoičnimi načeli in bil resnično dober človek. Misli in nasvete svojih stoiških predhodnikov je preoblikoval v svojo različico lastnih misli, ki jih je zapisal v svoj dnevnik. Podobno razni sodobniki stare stoiške nasvete in načela združujejo v svoja dela. Staro filozofijo po svoje aktualizirajo in jo ponujajo ljudem kot teorije in knjige za samopomoč, kjer v posameznih rubrikah prav tako najdemo večino modernih stoiških del. Stoiška načela so postala kognitivne vaje, s katerimi se izvajalci pomagajo osredičiti, postanejo ponižni, svobodni in hvaležni. Stoiška načela se med drugimi pogosto izvajajo v raznih rehabilitacijskih klinikah (Ferris 2009). Sam sem tudi mnenja, da je za pravilno ravnovesje v naših življenjih stoicizem zelo pomembna primes, ki bi jo morali dodati v naša mišljenja.

6.3 Postani stoik

V knjigi Priročnik (*Handbook*) so zapisani nasveti starorimskega stoika Epikteta, ki ponuja jasne nasvete tistemu, ki si želi živeti stoiško življenje. Akademiki in psihiatri so to staro besedilo malce spremenili, modernizirali in pripravili program, sprva eksperiment, kot enotedenski nenavaden zastojni izziv. Ta izziv se imenuje Stoic week – Live Like a Stoic for a Week. Akademiki in psihoterapevti so se združili in tako skupaj raziskujejo potencialne koristi te stare filozofije. V programu, ki so ga pripravili (v tem modernem Priročniku; *Handbook*), lahko najdemo različne nasvete, kako slediti in prilagoditi stoiška načela, s kombinacijo predstavitve splošne stoiške teorije, in bolj natančnih, strukturiranih navodil, ki po korakih vodijo določene stoiške vaje (*Stoic Week Handbook*). Kot že rečeno, je izziv sestavljen iz uvodnega branja splošne stoiške teorije, vprašalnika pred začetkom izziva,

jutranjih in večernih meditacij, popoldanskega branja določene teme za vsak dan posebej, vodenih vaj v avdio obliki in izmenjave izkušenj preko socialnih omrežij facebook in twitter.

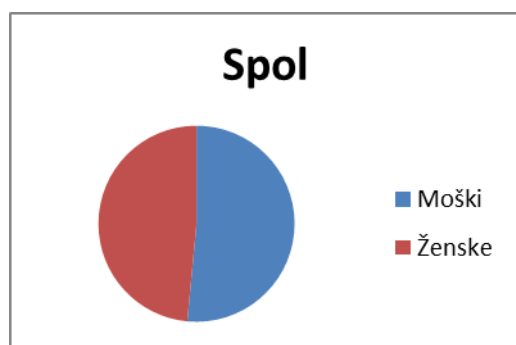
6.3.1 Postani stoik za en teden

The Stoic Week je dogodek, ki se zgodi enkrat na leto. Prvi internacionalni Stoic Week je potekal od 26. novembra do 2. decembra 2012. Razvil se je iz delavnice, ki jo financira AHRC na univerzi Exeter v Veliki Britaniji, kjer so sodelovali psihoterapevti in akademiki. Ta pilotni dogodek je bil namenjen študentom, ki na univerzi študirajo rimsko filozofijo, vendar je zanimanje za delavnico preraslo vsa pričakovanja. Na dogodek se je želelo prijaviti ogromno ljudi s celega sveta. Zato so projekt malce spremenili in odprli prijave za vse. Udeležence so nato spodbujali, da pred izzivom in po njem izpolnijo vprašalnike o svojem dobrem počutju (Stoic Week 2012). Na ta način so lahko izmerili uspešnost izziva, prav tako ga preko dobljenih rezultatov iz leta v leto spreminjajo in prilagajajo. Rezultate iz izzivov so javno objavili na spletni strani Stoicismtoday. Žal se nisem dokopal do rezultatov iz prvega izziva, ampak le do bolj natančnih podatkov za Stoic Week 2013 in bolj površinskih za 2014. Proti pričakovanju so me številke, zanimanje in rezultati zelo presenetili.

6.3.1.1 Rezultati iz Stoic Week 2013/14

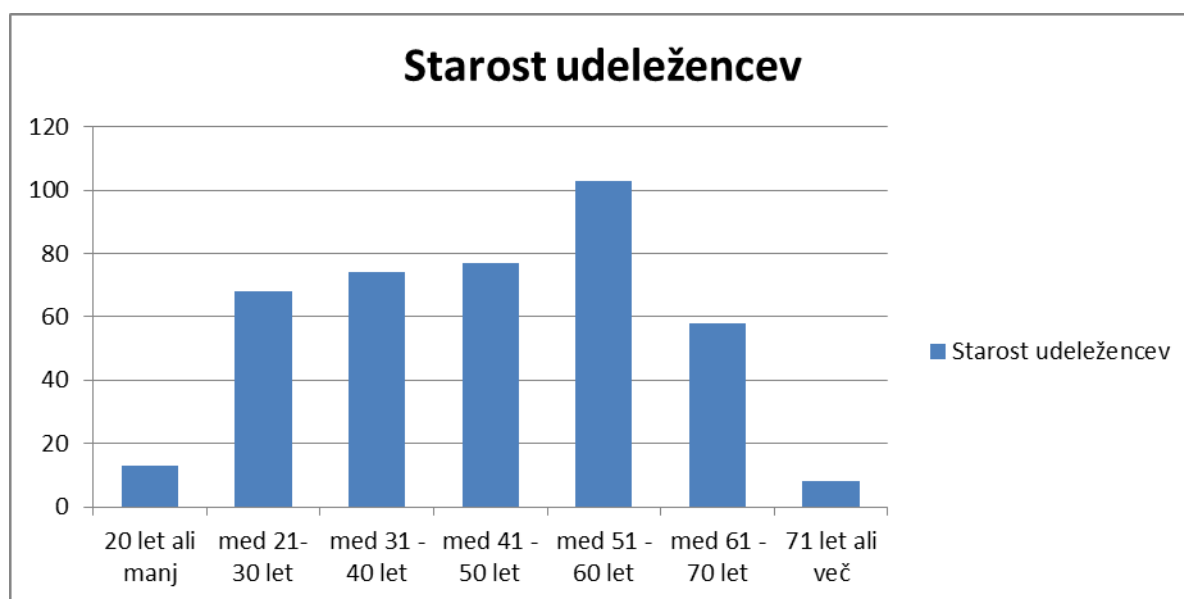
Stoičnega tedna 2013 se je udeležilo 2441 posameznikov, kar je kar osemkrat več kot prvega stoičnega izziva; naslednje leto, 2014, pa se ga je udeležilo samo 1953. Vsi udeleženci so se prijavili preko interneta. Čeprav je bilo 2014 manj udeležencev, so bili vseeno zadovoljni z izzivom, saj je leta 2013 celoten izziv zaključilo samo 15 % udeležencev, 2014 pa kar 29 %. Ti podatki najverjetneje kažejo na to, da se je za izziv 2014 delalo manj na promociji in več na dobri, prilagojeni vsebini izziva.

Graf 6.1: Razlika med moškimi in ženskami v procentih SW2013

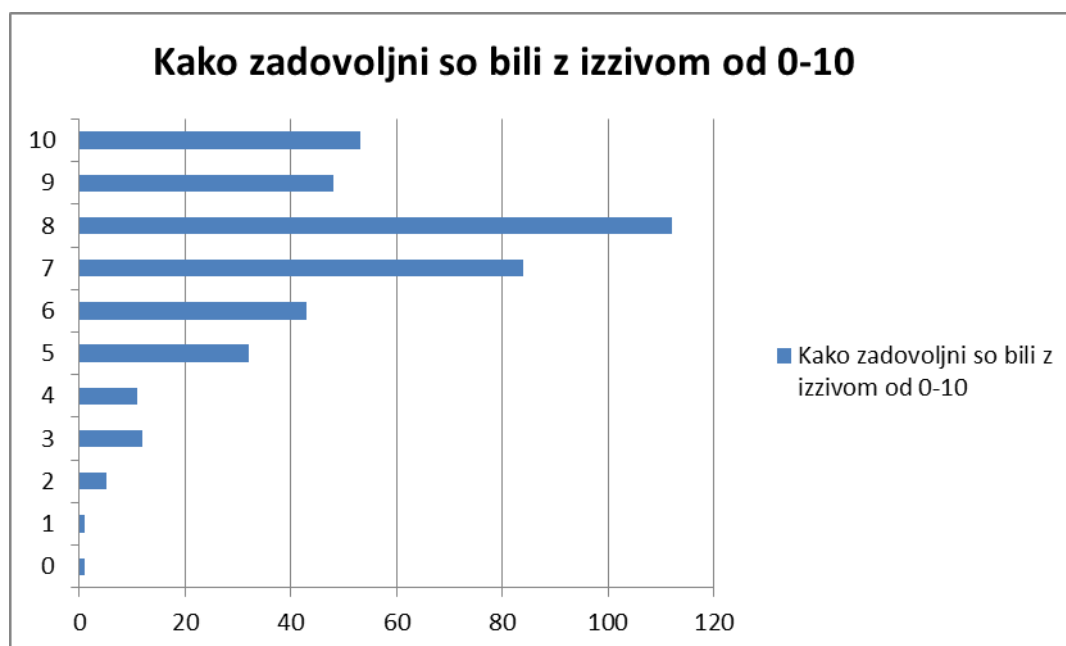
Na Stoic Week-izzivu 2013 je od 402 udeležencev, ki so zaključili program, bilo 207 moških in 195 žensk. Nekako sem pričakoval, da se bodo za izziv zanimali predvsem moški, vendar sem bil kar lepo presenečen, da je bilo skoraj enako število žensk.

Graf 6.2: Starost udeležencev SW2013

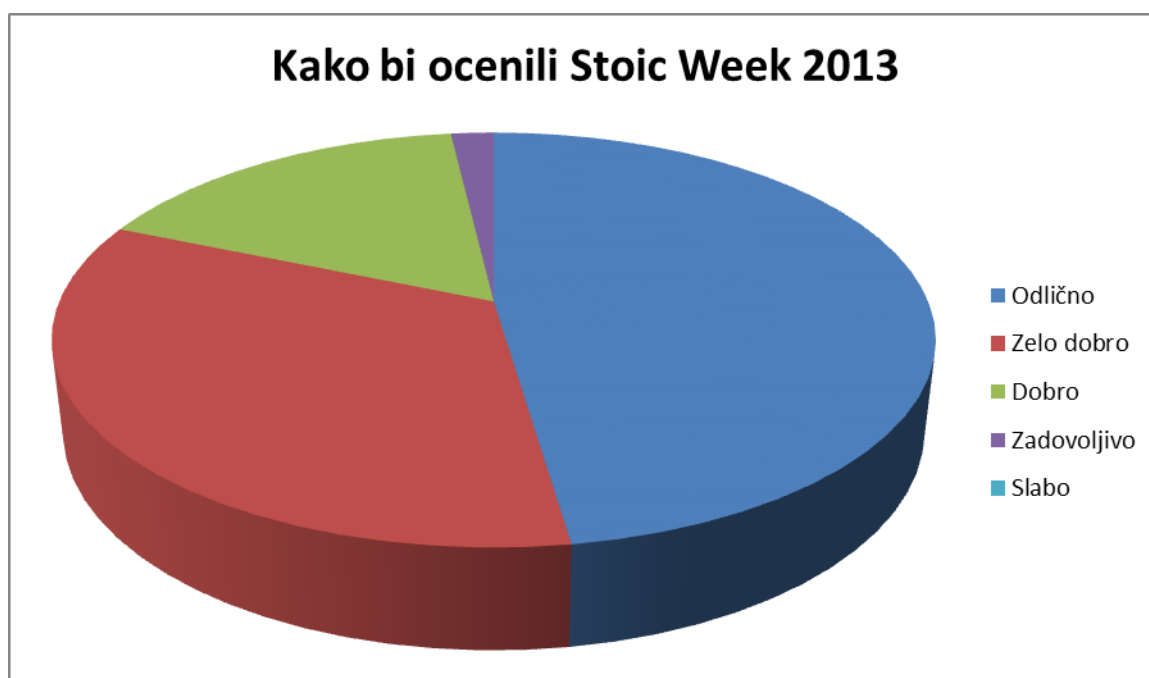

Kot prikazuje graf, je bilo največ udeležencev med 51 in 60 letom. Zanimivo je, da je bil v osnovi program zamišljen za študente rimske filozofije in da se je na koncu izkazalo, da se je za izziv odločil povsem drug segment populacije. Zanimivo bi bilo raziskati tudi razloge za to in zakaj so se za izziv zanimali predvsem ljudje srednjih let. Mogoče je razlog spet v usihajoči religiji, kot je bilo v starem Rimu.

Graf 6.3: Zadovoljstvo s SW2013

Graf 6.4: Zadovoljstvo s SW2013

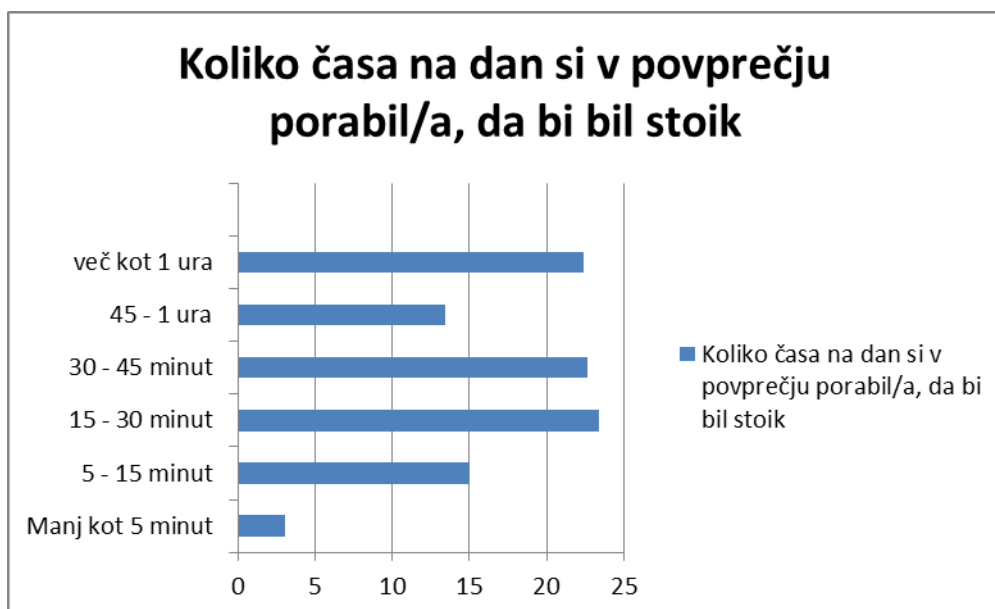

Stoični teden je sam po sebi prejel zelo veliko pozitivnih odzivov. Slabih skoraj da ni bilo. Prav tako so udeleženci pohvalili številne druge izboljšave v letu 2013, kot je brošura, zvočni zapisi, blog, aktivnost na socialnih omrežjih in še ostale funkcije.

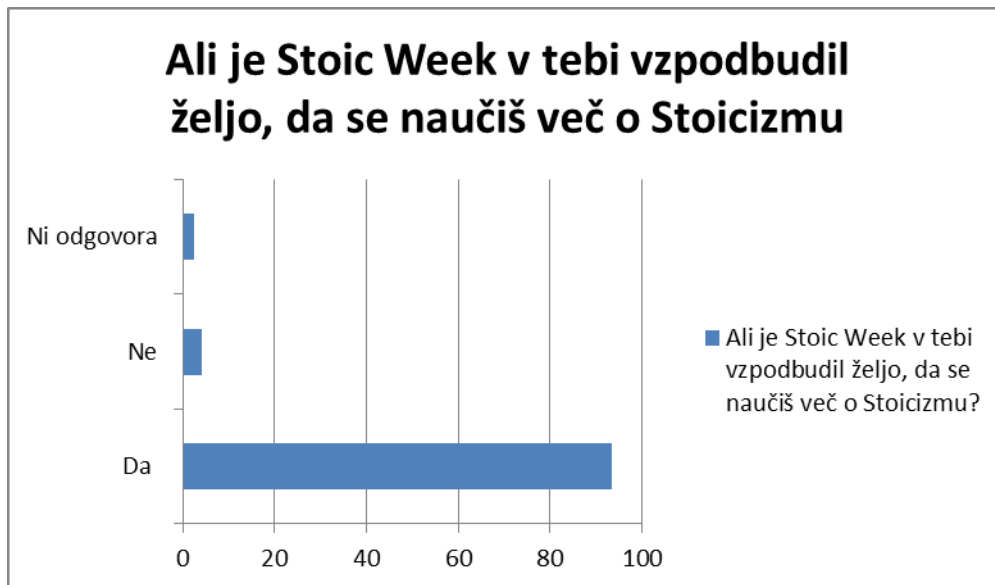
Za merjenje učinka Stoic Week 2012 in 2013 je ekipa razvila lestvico stoičnih stališč in prepričanj (SABS – Stoic Attitudes and Behaviours Scale). Čeprav lestvica še ni bila v popolnosti potrjena, spodaj navedeni podatki kažejo na zelo pozitivne in potencialno pomembne rezultate. Večina udeležencev je naredila tri teste (lestvice), v katerih so odgovorili na vprašanja na temo dobrega počutja, življenjskega zadovoljstva, razvoja in negativnih čustev.

Udeleženci, ki so sodelovali v izzivu Stoic Week 2013, so se v povprečju po izzivu veliko bolje počutili kot pred njim. V povprečju so udeleženci po izzivu za 14 % bolj zadovoljni s svojimi življenji (2012 se je povečalo za 11 %), za 11 % so se počutili bolj uspešne (v 2012 9 %), za 9 % so se jim povečala pozitivna čustva (2012 5 %) in za 11 % pomanjšala negativna (2012 12 %). Optimističnost glede svoje prihodnosti se je povečala za 18 % (2012 16 %), za 10 % (9 %) so bolj angažirani v vsakodnevni aktivnostih, občutek spoštovanja do drugih je narastel za 5 % (9 %), počutijo se bolj kompetentne in sposobne v aktivnostih, ki so za njih pomembne. Prav tako se večina po izzivu na splošno dojema kot boljše ljudi in so prepričani, da živijo dobro življenje. Na splošno bi si upal reči, da je izziv uspeh in da lahko pridemo do zanimivega odkritja, da se je pri udeležencih s sprejetjem stoiških stališč in prepričanj izboljšalo počutje. Rezultati so pokazali, da »biti bolj stoik« pomeni biti boljše volje.

Graf 6.5: Koliko časa so porabili, da bi bili stoiki

Graf 6.6: Ali jih je izziv spodbudil, da si želijo izvedeti več o stoicizmu

Zelo zanimivo se mi zdi, da so organizatorji z izzivom spodbudili druge, da so se začeli zanimati za stoicizem in prav tako si večina želi izvedeti več o tej večtisočletni filozofiji. Zdi se mi resnično zanimiv marketinški pristop k popularizaciji te stare filozofije. Zaradi izziva so se ljudje s stoicizmom ukvarjali v povprečju več kot 30 minut na dan v enem tednu in se tako nad njim navdušili. Po drugi strani pa če primerjamo ta izziv s starim stoicizmom in načinom posredovanja znanja ter času, ki ga je posameznik posvetil stoicizmu v stari Grčiji in Rimu, lahko vidimo ogromne razlike. Takrat se je znanje po večini posredovalo preko učiteljev na učence. Prav tako mnogi učitelji niso ničesar zapisovali, saj so kot Sokrat bili zagovorniki ustnega posredovanja znanja. Stari stoiki bi se verjetno smejali oziroma vprašanja »Koliko časa na dan si v povprečju porabil/a, da bi bil stoik?« ne bi razumeli. Saj oni preprosto »so« stoiki; stari stoik je stoik in nikoli ni nestoik. Zato zelo težko primerjamo »sodobne stoike« s starimi. Prav tako moderni stoiki berejo večinoma povzetke stoiških zgodb ter nauk in informacije o stoicizmu prejemaajo predvsem v pisni obliki, in to nič kaj več kot eno uro na dan. Torej je sodoben stoik stoik le občasno?

7 Zaključek

Stoicizem se je od svojega začetka in iz obdobja v obdobje spreminjal. Prav tako si ga je vsak filozof nekako po svoje interpretiral. Skozi razvoj sta najprej stoiška logika in fizika izgubljali svoj pomen. Epiktet se je večinoma ukvarjal z etiko. Če pa antične stoike primerjamo s sodobnimi stoiki, je stoicizem zelo izgubil na svoji širini in vsebini. Za »moderne stoike« ni več tako pomembno holistično razumevanje stoicizma, ampak le določene misli, citati in povzetki, ki jih lahko implementiramo med probleme sodobnega človeka.

V poglavju, kjer sem pisal o Heglovem pogledu na stoicizem, sem omenil, da se je stoicizem lahko pojavil samo v času splošnega strahu, hlapčevstva in prav tako omike. Ravno Epikur je bil za Hegla oseba, ki je zaznamovala ta pojav v času rimskega imperija. Če potegnem vzporednice iz časa Epikteta in se spomnim na raziskovalno vprašanje te naloge ter malce preučim profil ljudi, ki so se danes začeli zavestno ukvarjati s stoicizmom, na prvi pogled ne vidimo ljudi, ki živijo v »strahu in hlapčevstvu«. Ti ljudje so predvsem akademiki, psihoterapevti in podjetniki srednjih let. Verjetno imajo svoje službe in malce višje prihodke od povprečja, torej jim ne gre najslabše. Po drugi strani pa v družbi razsaja depresija, nezadovoljstvo, pacifizem, strah ... povečanje nezaposlenosti, manjšanje plač, krize, šolnine, tehnološka disturbacija ... nekdo je premajhen, previsok, presuh, predebel, ima prevelik nos, premajhen nos, preveliko zadnjico, premajhne prsi, je preveč prestrašen, reven, preveč pod stresom, ima premalo prijateljev, premalo samozavesti ... Res sem presenečen, kako zelo smo ljudje izkušeni v katalogiziranju svojih zadržkov. Moderen človek mora biti nezadovoljen s samim sabo, mora imeti probleme, za katere na trgu najde (kratkoročno) rešitev. Oglasi, zvezde, mediji v modernem človeku neprestano vzbuja in nezadovoljstvo. Prav tako predvidevam, da se izobraženi ljudje bolj zavedajo svoje pozicije v sistemu ter na življenje gledajo s širše perspektive. Morebiti se ravno ti izobraženci, ki so spregledali in razumejo razmerja moči ter izkoriščanja sistema, počutijo kot sužnji in se zato zatekajo k stoicizmu. Zanimivo se je tudi vprašati, če je morda ta nenaden porast stoicizma v našem času simptom, da se sodobni ljudje počutijo zaslužnjene in prestrašene ter se vračamo v čas »občega strahu in hlapčevstva«.

Prav tako menim, da je eden izmed možnih vzrokov usihajoča religija. V antiki bi zelo težko našli bolj raznorodno filozofijo, kot je stoiška. Zanimivo je, da se je ta filozofija tako razširila in razpršila po raznih deželah in prav tako ohranila do danes. Vsi utemeljitelji stoe izvirajo s

semitskega Bližnjega vzhoda, kjer je zibelka velikih človeških religij. Zato razni znanstveniki predvidevajo, da so poleg vseh racionalističnih in materialističnih prvin v stoo že ob samem začetku vnesli tudi pridih nečesa mistično-religioznega. To bi bil tudi razlog, zakaj je stoiška filozofija sčasoma številnim antičnim izobražencem postala neko nadomestilo za usihajočo religijo. Zanimivo je da lahko potegnemo to vzporednico v sodobnost. Mnogi sodobni izobraženci so postali zelo kritični do religije in jo prezirajo. So se mogoče zatekli k stoi iz istih razlogov kot antični izobraženci?

8 Literatura

1. Anderson, Kate. 2012. *Five Reasons Why Stoicism Matters Today*. Dostopno prek: <http://www.forbes.com/sites/kareanderson/2012/09/28/five-reasons-why-stoicism-matters-today/> (25. avgust 2015).
2. Athenian Agora Excavations. *Stoa Poikile*. 2015. Dostopno prek: http://www.agathe.gr/guide/stoa_poikile.html (25. avgust 2015).
3. Avrelij, Mark. 1997. *Dnevnik cesarja Marka Avrelija* / prevod Antona Sovreta: Ljubljana: Slovenska matica.
4. Dolar, Mladen. *Samozavedanje: Heglova Fenomenologija duha II*. Ljubljana: Zbirka Analecta.
5. Ferris, Tim. 2009. *Stoicism 101: Practical Guide for Entrepreneurs*. Dostopno prek: <http://fourhourworkweek.com/2009/04/13/stoicism-101-a-practical-guide-for-entrepreneurs/> (25. avgust 2015).
6. Gill, Ussher, Sellars, Lebon, Evans, Garrat in Robertson. 2015. *Stoic Week 2014 Handbook*. Dostopno prek: https://ukcognitive.files.wordpress.com/2014/11/stoic_week_2014_handbook.pdf (25. avgust 2015).
7. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Fenomenologija duha*. Ljubljana: Zbirka Analecta.
8. Internet Encyclopedia of Philosophy. 2015. *Stoicism*. Dostopno prek: <http://www.iep.utm.edu/stoicism/> (25. avgust 2015).
9. Irena. 2015. *Ne bodimo take mevže*. Dostopno prek: <http://www.potdosrece.si/ne-bodimo-take-mevze/> (25. avgust 2015).
10. Lukarič, Barbara. 2015. *Mark Avrelij – filozof na prestolu*: Dostopno prek: <http://www.akropola.org/clanki/clanek.aspx?lit=359> (25. avgust 2015).
11. Marcuse, Herbert. 2002. *One-dimensional man: Studies in the ideology of advanced industrial society*. London: Routledge Classics.
12. Reale, Giovanni. 2002. *Zgodovina antične filozofije*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
13. Sharples, R. W. 2000. *Stoiki, epikurejci, skeptiki: uvod v helenistično filozofijo*. Šentilj: Aristej.
14. Sovre, Anton. 1988. *Predsokratiki*. Ljubljana: Slovenska matica.
15. --- 2002. *Stari Grki*. Ljubljana: Slovenska matica.

16. Stoicism Today. 2015. *Stoic Week 2012*: Dostopno prek: <http://blogs.exeter.ac.uk/stoicismtoday/stoic-week-2012/> (25. avgust 2015).
17. Vorländer, Karl. 1977. *Zgodovina filozofije*. Ljubljana: Slovenska matica.
18. Winch, Guy. 2015. *Why we all need to practice emotional first aid*. TED. Dostopno prek: http://www.ted.com/talks/guy_winch_the_case_for_emotional_hygiene#t-170839 (25. avgust 2015).